

УДК 81'255.4:811.112.2+811.161.2

В. В. Ткачівський

**ПЕРЕКЛАД АНТРОПОНІМІВ У ТВОРІ
ВОЛЬФГАНГА ШИВЕЛЬБУША «СМАКИ РАЮ»**

У статті досліджуються особливості відтворення антропоніміє засобами української мови.

Ключові слова: антропоніми, переклад, транскрипція, транслітерація.

Ім'я людини невідвладне часові. На відміну від зовнішності воно переважно залишається незмінним протягом усього життя. *Ім'я – це генетичний код народу, порушення якого є неприпустимим. Тому перекладач повинен бути особливо уважним, переносючи цей код з однієї мови в іншу, ідентифікуючи імена як мозаїку пізнавальних знаків народу, а не підміну середовища з рідною мовою спілкування.*

Незважаючи на наявність подібних імен у різних мовах, чоловік, названий Іваном, ніколи не буде Яном, Джоном, Жаном, Йоганном чи Гансом.

Проблему перекладу власних назв досліджували М. Б. Аристов, В. С. Виноградов, С. М. Верещагін і В. М. Костомаров, Л. В. Щерба та багато інших науковців. Однак вона й досі залишається актуальною, оскільки в різних мовах змінюються правила написання. Прикладом цього можуть бути правила транслітерації українських прізвищ, прийняті постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 року [4].

Як правило, імена з мов з однаковою графікою переносяться з оригіналу в переклад, а з різними графіками, наприклад, латиницею і кирилицею – транскрибуються. Однак навіть механічне перенесення із мови в мову з однаковими графічними системами може призвести до спотворення імен, оскільки співвідношення «буква–звук» внаслідок фонетичних відмінностей у більшості мов не є ідентичним. Наприклад, у французькій мові німець Моцарт (Mozart) і англієць Шеперд (Shepherd) прочитаються як Мозар та Шефер.

При перекладі власної назви потрібно знати, чи часом уже не існує утвердження транскрипція цього слова в мові перекладу. Якщо так, то така транскрипція використовується навіть тоді, коли вона не відповідає сучасним вимогам. Переклад певних імен залежить від них самих, від традицій та контексту. Бувають випадки, коли контекст просто таки вимагає, щоб власна назва була перекладена, а не транслітерована, оскільки несе в собі важливу інформацію, як наприклад, іронічні імена героїв творів Ю. Андруховича.

Матеріалом нашого дослідження служить переклад Юрком Прохаськом німецькомовного твору Вольфганга Шивельбуша «Das Paradies, der Geschmack und die Vernunft: Eine Geschichte der Genußmittel». Вивчення, зіставлення з оригіналом та аналіз оригіналу твору і його перекладу дали змогу виділити основні проблеми, з якими зіткнувся перекладач. До однієї з таких проблем належить і відтворення антропонімів.

Основними методами перекладу власних назв вважаються транслітерація і транскрипція. Крім того, склалися певні традиції та особливості відтворення власних назв, нехтувати якими перекладач не має права.

Транскрибування імен та прізвищ посідає основне місце. Саме цим способом перекладач послуговується при перекладі, наприклад, нім. «...schreibt im Jahre 1551 *Johann Brettschneider*» [3, с. 32] – укр. «...пише 1551 року *Йоган Бретшнайдер*» [2, с. 35], нім. «Das Gemälde „Die Kaffeeriecher“ von *Katzenstein...*» [3, с. 88] – укр. «Полотно *Кацентайна* «Винохувач кави...»[2, с.90].

Як стверджує Р. Зорівчак, наслідування оригінального звучання назв є своєрідним виявом поваги до народу [1]. Ймовірно, саме цим принципом перекладач керувався при відтворенні імен *Jakob*, *Matthäus* чи *Abraham*, завдяки чому ті не перетворилися на звичні для українського вуха *Яків*, *Матвій* (або *Мат(ф)ей*) та *Авраам* і залишаються *Якобом*, *Матеусом* і *Абрагамом*. Порівняй: нім. «...der jesuitische Prediger und Schriftsteller *Jakob Balde...*» [3, с. 108]. – укр. «...проповідник-єзуїт і письменник *Якоб* Бальде...» [2, с. 111], нім. «Titelblatt von *Matthäus* Friedrichs «Wider den Saufteufel» [3, с. 42]. – укр. «Титульний аркуш книжки «Проти пияцького чорта» *Матеуса* Фридриха» [2, с. 46], нім. «*Abraham* Schnapphuhn: Teegesellschaft» [3, с. 79]. – укр. «*Абрагам* Шнапгун «Чайне товариство» [2, с. 83].

Поряд із важливістю передачі оригінального звучання назв слід згадати і те, що імена *Яків*, *Матвій/Мат(ф)ей* та *Авраам* асоціюються з біблійними особами – апостолом Матеєм, праотцем (або апостолом) Яковом та патріархом Авраамом. Саме тому спосіб передачі Ю. Прохаськом цих імен на українську мову як *Якоб*, *Матеус* і *Абрагам* в даному випадку вважаємо правильним і доречним.

Транслітерація – поширений у перекладознавстві спосіб передачі власних назв, який допомагає зберегти національну забарвленість антропонімів, наприклад, *HEGEL - ГЕГЕЛЬ, VIKTOR ADLER - ВІКТОР АДЛЕР* (порівняй: «*Bekanntlich thematisiert Diderot in diesem Roman das Verhältnis von Herr und Knecht, wovon Hegel sich später anregen ließ*» [3, с. 157]. – «Як відомо, у цьому романі Дидро тематизує стосунки пана і хлопа, що згодом слугувало поштовою для Гегеля» [2, с. 148] чи «Der österreichische Sozialist Viktor Adler, Verfechter der Abstinenz...» [3, с.171]. – «Австрійський соціаліст Віктор Адлер, борець за абстиненцію...» [2, с.173]).

Слід зазначити, що перекладач в усіх випадках транслітерує іншомовну графему „G» українського „Г», незважаючи на існуючі норми. Автор праці *WOLFGANG SCHIVELBUSCH* постає як *ВОЛЬФАНГ ШИВЕЛЬБУШ, LICHTENBERG*, цитата якого подана як епіграф – *ЛИХТЕНБЕРГ, RUDOLF GELPKE - РУДОЛЬФ ГЕЛЬПКЕ*.

Для відтворення деяких власних назв перекладач застосовує спосіб уподібнення до української мови: *CHODOWIECKI* — Даниєль *Ходовецький, Karl Kautsky* – **Карл Каутський** (порівняй: нім. „*Man geht so weit, wie dieser Stich von Chodowiecki zeigt...*» [3, с. 31] - укр. «*Ця мода заходить так далеко, що, як бачимо з гравюри Даниєля Ходовецького...*» [2, с. 34]; нім. „*... auf diese Formel hat Karl Kautsky die Alkoholpolitik der Sozialdemokraten ... gebracht*» [3, с. 176] – укр. «*... так формулював алкогольну політику соціал-демократів ... Карл Каутський*» [2, с. 176]).

Суфікси «-скі» та «-скіу», характерні для польської мови, перекладач змінює на «-цький» і «-ський», що є звичним для українського читача.

Серед перекладів німецькомовних власних назв привертають увагу окремі випадки, наприклад, *CHRISTINA* - *Кристина, CHRISTIAN* - *Християн, ADRIEN* - *Адриян* (порівняй: нім. „*Christina Spellman, der Frühstücksfreundin*» [3, с. 10] – укр. «*Кристині Шпельман, моєї сніданкової приятельці*» [2, с. 8]). У цьому прикладі внаслідок відтворення імені *CHRISTINA* як *Кристина*, де перекладач німецьке «и» замінює українським «и», бачимо максимальне наближення до українського імені Христина. Але мабуть для того, щоб все-таки зберегти якийсь елемент оригінального забарвлення імені, перекладач передає *CH* українським *к*, оскільки *CHRISTINA* в оригіналі має звучання [kris'ti:na].

Цікавим є спосіб відтворення імені *CHRISTIAN* - *Християн* (порівняй: нім. „*Zwanzig Jahre später ... sieht der Hotelier Christian Gottlieb Förster eine Chance für den Ersatzkaffee*“ [3, с. 89] – укр. «*Двадцять років по тому ... власник готелю Християн Готліб Ферстер дістає нагоду випробувати кавовий заміник*» [2, с. 92]). Тут перекладач, на відміну від передачі імені *CHRISTINA*, в якому він зберіг оригінальне [к], буквосполучення *CH*, яке відтворюється звуком [к], передає українським *х*. Бачимо, що перекладач не дотримується чіткої позиції при відтворенні цих імен, інакше *CHRISTIAN* мало б бути відтворене як **Кристиян**. Передачею імені *CHRISTIAN* - *Християн* відбулося якнайближче уподібнення його звучання до українського. Більше того, відтворення імені у такий спосіб можна вважати повним перекладом на українську мову, адже ім'я *CHRISTIAN* походить з латинської мови – *Christianus* – і означає „християнин». Проте в українській мові такого чоловічого імені, як Християн чи Християнин, немає. Можливо, перекладач мав намір зберегти значення імені, викликаючи цим в українського читача таке ж сприйняття як і в читача німецького.

Крім того, у відтворенні імені *CHRISTIAN* бачимо, що перекладач через відсутність в українській мові збігу звуків [JA] вдається до старого правопису, передаючи їх як *ия - ХРИСТИЯН*, чим надає власній назві особливого, українського звучання.

Це ж стосується імені *ADRIEN* (порівняй: нім. «*Der Raum, den man ... auf dem Gemälde „Der Geschmack“ von Adrien von Ostade sieht...*» [3, с. 207] – «*Приміщення, що його бачимо на ... полотні „Смак“ Адріяна ван Остаде...*» [2, с. 206]), оскільки воно є факультативною формою до *ADRIAN* (лат. *Nadrianus* = «житель міста Адрії»). Зважаючи на це, *IE* в імені *ADRIEN* перекладач передав українським *ІЯ* – *АДРІЯН*.

У цих випадках перекладач використовує морфологічне пристосування власних назв мови-джерела до антропонімійної системи мови-реципієнта. У такий спосіб йому вдається максимально спростити сприйняття читачем мови-реципієнта іншомовних власних назв та надати йому мелодійності. Але при цьому дуже важливо визначити, до якої міри можна змінювати антропоніми мови-джерела, уподібнюючи їх до мови-сприймача. Слід уникати крайнощів, щоб при відтворенні чужомовних імен не спотворити їхню національну забарвленість.

Поряд із відтворенням перекладачем антропонімів переважно за допомогою транскрипції та транслітерації ми натрапили і на відтворення деяких антропонімів, відтворених за допомогою поєднання цих двох способів, тобто коли ім'я транскрибоване, а прізвище – транслітероване чи навпаки.

Змішаним способом перекладач відтворює ім'я американського просвітителя, громадського діяча та вченого *БЕНДЖАМІНА ФРАНКЛІНА* (1706 —1790 рр.). В тексті згадується і його відомий вислів «Час - це гроші». Пор.: нім. «*Da diese Zeit, mit Benjamin Franklin zu sprechen, Geld ist...*» [3, с. 52]. і укр. «*А оскільки час - це гроші, якщо процитувати Бенджаміна Франкліна...*» [2, с.56]. Бачимо, що ім'я Бенджамін – транскрибоване, а прізвище – транслітероване.

Двома способами перекладач відтворює *HAROLD ROOTH* – *ГАРОЛД РУТ*, *ROBERT DIGHTON* – *РОБЕРТ ДАЙТОН*. Пор.: нім. «*Der englische Literaturhistoriker Harold Rooth beschreibt diesen Vorgang...*» [3, с. 72] і укр. «*Англійський історик літератури Гаролд Рут описує наслідки цього процесу...*» [2, с. 71]; нім. «*Diese Abbildung eines Punchtrinkenden und rauchenden Clubs von Robert Dighton...*» [3, с. 140] і укр. «*... для цього зображення кілубу, де п'ють пуни і курять, Роберт Дайтон, його автор...*» [2, с. 139]. В цьому випадку обидва імена транслітеровані, а прізвища – транскрибовані. Щодо відтворення *ROOTH* як *РУТ*, треба сказати, що в українській мові немає звуку, який повністю відповідав би такому, що передається буквами *th* в англійській, тому використовується максимально наближений варіант.

Таким же чином були відтворені такі антропоніми, як *HUMPHREY BOGART* і *MARGARET MEAD*: нім. «*Eine Zigarette ... in den Mundwinkel schieben wie Humphrey Bogart, das sind Rauch-Rituale der 30er und 40er Jahre unseres Jahrhunderts.*» [3, с. 199] – укр. «*... пересувати Ті [сигарету] в кутик уст, як Гемфрі Богарт, – ось у чому полягають курецькі ритуали 30-х і 40-х років ХХ століття*» [2, с. 199]; нім. «*... Margaret Mead, die inzwischen verstorbene First Lady der amerikanischen Anthropologie...*» [3, с. 237]. – укр. «*... Маргарет Мід, нині вже покійна перша леді американської антропології...*» [2, с.238]. У першому випадку ім'я Гемфрі транскрибоване, а прізвище

Богарт – транслітероване, в другому ж навпаки – ім'я **МАРІГАРЕТ** транслітероване, прізвище **Мід** — *транскрибоване*.

Одним зі способів перекладу власних назв є традиційний. Такий переклад склався внаслідок міжкультурних зв'язків між народами. У перекладі Ю.Прохаська він стосується здебільшого відомих історичних осіб, в т.ч. таких першовідкривачів, як **COLUMBUS** – **ХРИСТОФОР КОЛУМБ**, **VASCO DA GAMA** – **ВАСКО ДА ГАМА** (порівняй: «*Columbus und Vasco da Gama sind nur die ... erfolgreichen Heroen dieser Suche*» [3, с. 21-22] – «*Серед них лише Христофор Колумб і Васко да Гама були успішними героями пошуків...*» [2, с. 22]).

Ім'я засновника ісламу – **МОХАММЕД** – перекладач відтворює закріпленням в українській мові **МАГОМЕТ**. Пор.: нім. «*Nach der Legende wurde Mohammed mit Kaffe von einer krankhaften Schlafsucht kuriert*» [3, с.25] укр. «*За легендою, Магомет вилікував кавою свою хворобливу сонливість*» [2, с. 28]. Нагадаємо, що існує ще один паралельний варіант цього імені – **МУХАМЕД**.

Серед інших імен відомих людей, які перекладач відтворив традиційним способом, виділяємо імена двох давньогрецьких скульпторів – **PHIDIAS**-**Фідій**, **PRAXITELES**-**ПРАКСИТЕЛЬ** та бога рослинності, родючості, вологи (у давньогрецькій міфології) – **DIONYSOS** – **Діоніс**. Пор.: нім. «*De Quincey schreibt 1822 übers Opium: «Aus den Tiefen der Dunkelheit ...führt du Städte und Tempel auf, schöner als die Werke des Phidias und Praxiteles ...* » [3, с. 221] укр. «*1822 року де Квінсі так пише про опій: «Із глибин темряви ... ти зводиш міста і храми, прекрасніші від Фідієвих чи Праксителевих витворів ...* » [2, с. 221]; нім. «*Mächtigeres ... erfahren wir aus den Mythen, in denen Dionysos ... mit seinem Gefolge von Satyrn ... erscheint*» [3, с. 235] укр. «*Потужніші ... речі довідуємося з мітів, у яких Діоніс зі своїм почтом сатурів ... влаштовує бенкети*» [2, с.235].

Таким способом перекладач користується і для передачі імен королів, наприклад, **RICHARD I.** – **РИЧАРД I**, **HEINRICH VIII.** – **ГЕНРИХ VIII**, **ELISABETH CHARLOTTE VON ORLEANS** – **ЄЛИЗАВЕТА-ШАРЛОТА ОРЛЕАНСЬКА**, **LUDWIG XIV.** – **ЛЮДОВИК XIV** (пор.: «*Als der König von Schottland im Jahre 1194 seinem Kollegen Richard I. einen Besuch abstattet...*» [3, с. 15] – «*Коли 1194 року король Шотландії відвідав монарха Англії Ричарда I...*» [2, с. 13]; «*...der Hofdichter Heinrichs VIII*» [3, с. 36] – «*придворний поет Генриха VIII*» [2, с. 40].

Здійснений аналіз показує, що перекладач при відтворенні антропонімів послуговується переважно методом транскрипції та транслітерації. Оскільки дотепер не визначений спільний погляд між вченими з приводу написання німецьких прізвищ, Ю.Прохасько користується правом обирати спосіб донесення оригінального твору до читача, що здебільшого йому вдається.

Для відтворення деяких власних назв перекладач застосовує спосіб уподібнення до української мови та *змішаний спосіб*, коли ім'я транскрибується, а прізвище транслітерується чи навпаки.

Література

1. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.

2. *Вольфганг Шивельбуш*. Смаки раю. Соціяльна історія прянощів, збудників та дурманів. З нім. перекл. Юрко Прохасько / Шивельбуш Вольфганг. – К. : Критика, 2007. – 255 с.

3. *Wolfgang Schivelbusch*. Das Paradies, der Geschmack und die Vernunft. Eine Geschichte der Genussmittel/Schivelbusch Wolfgang.– Frankfurt am Main : Fischer-Verlag. – 247 S.

4. Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею//Постанова КМУ від 27.01.2010 № 55. – [Електронний ресурс]. – Джерело доступу: zakon.rada.gov.ua/go/55-2010-п.

TkachivskyV. The Translation of Anthroponyms in Wolfgang Shivelbusch's Work «Tastes of Paradise»

The article studies the peculiarities of antrponyms reproduction by means of the Ukrainian language.

Key words: antroponyms, translation, transcription, transliteration.

Ткачиеский В. В. Перевод антропонимов в произведении Вольфганга Шивельбуша «Вкусырая»

В статье исследуются особенности воспроизведения антропонимов средствамиукраинского языка.

Ключевые слова: антропонимы, перевод, транскрипция, транслитерация.